छनोट र स्तरणका आधारमा 'सबैको नेपाली' पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट कथा विधाको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, तानसेन बहुमुखी क्याम्पस
नेपाली भाषा शिक्षा, शिक्षण विभाग तानसेन पाल्पा अन्तर्गत
स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको नेपा. शि. ५९८
पाठ्यांशको प्रयोजनार्थ
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधकर्ता
लोकहरि पाण्डेय
परीक्षा क्रमाङ्कः ३०८०२१२
त्रि.वि.दर्ता नं. ९-२-४२०-१-२००३
शैक्षिक सत्रः (२०६५/०६७)
तानसेन बहुमुखी क्याम्पस
नेपाली भाषा शिक्षा, शिक्षण विभाग
तानसेन, पाल्पा

२०६८

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली भाषा शिक्षा शिक्षण स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको नेपा.शि.५९८ पाठ्यांशको प्रयोजनका लागि प्रस्तुत **छनोट र स्तरणका आधारमा सबैको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट कथा विधाको अध्ययन** शीर्षकको शोधपत्र शोधकर्ता लोकहरि पाण्डेयद्वारा मेरो निर्देशनमा तयार पारिएको हो । मिहिनेतपूर्वक तयार पारिएको यस शोधपत्रप्रति म सन्तुष्ट छु । प्रस्तुत शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि तानसेन बहुमुखी क्याम्पस नेपाली भाषा शिक्षा शिक्षण विभागमा सिफारिस गर्दछु ।

शोध निर्देशक

शंकरप्रसाद गैरे

उपप्राध्यापक

नेपाली भाषा शिक्षा शिक्षण विभाग

तानसेन बहुमुखी क्याम्पस

पाल्पा

कृतज्ञता ज्ञापन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह (एम.एड्.) द्वितीय वर्षको नेपाली शिक्षण ५९८ पाठ्यांशको प्रयोजनका लागि मैले प्रस्तुत शोधपत्र तयार पारेको छु । उच्च माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम २०६७ ले कक्षा एघारको अनिवार्य नेपाली पाठ्यपुस्तकको पाठ्यक्रम परिवर्तन गरी लागू गरेको संशोधित भाषा पाठ्यपुस्तकमा रहेका कथाहरूको छनोट र स्तरणका आधारमा अध्ययन अनुसन्धान गर्ने प्रयास गरेको छु । यस अध्ययनले सम्बन्धित विषय शिक्षक, पाठ्यक्रम निर्माता एवम् विद्यार्थी वर्गहरूलाई महत्वपूर्ण सहयोग पुऱ्याउने कुरामा विश्वस्त छु ।

प्रस्तुत शोधपत्र श्रद्धेय गुरु शंकरप्रसाद गैरेज्यूको कुशल निर्देशनमा तयार पारेको हुँ । आफ्ना अनेकौं व्यस्तताका बीचमा पनि बारम्बार सुझाव र कुशल निर्देशन दिई अमूल्य सहयोग पुऱ्याउनु हुने आदरणीय गुरु शंकरप्रसाद गैरेज्यूप्रति हार्दिक आभार तथा कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । यसैगरी यो शोधपत्र तयार पार्न हौसला र सल्लाह प्रदान गर्नुहुने तानसेन बहुमुखी क्याम्पसका क्याम्पस प्रमुख राधेश्याम ज्ञवालीज्यू तथा आदरणीय गुरुहरू डा.नेत्रप्रसाद न्यौपाने, शालिकराम पौडेल र जीवनाथ तिवारीप्रति आभार प्रकट गर्न चाहन्छु । नेपाली भाषाशिक्षण विभागका सम्पूर्ण गुरुहरूप्रति पनि आभारका शब्दहरू व्यक्त गर्न चाहन्छु । यो शोधपत्र तयार पार्ने शिलशिलामा सहयोग गर्नुहुने आदरणीय मित्रहरू शेषकान्त पाण्डेय (स्याङ्जा), भीमलाल भण्डारी (गुल्मी), चन्द्रमा पाण्डेय (स्याङ्जा) प्रति आभारी छु । यसैगरी श्री कालीगण्डकी क्याम्पस बिर्घा, स्याङ्जाका क्याम्पस प्रमुख आदरणीय गुरु पशुपति पाण्डेय तथा श्री भवानी उ.मा.वि.वैघाका प्र.अ. श्री होमनाथ पाण्डेय तथा स.प्र.अ. खडानन्द पाण्डेयज्यू प्रति हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्न चाहन्छु ।

प्रस्तुत शोधपत्र तयार पार्ने सन्दर्भमा अनुकूल वातावरण मिलाई सहयोग गर्नुहुने पूजनीय पिता दुर्गाप्रसाद पाण्डेय एवम् माता हुमाकान्ती पाण्डेय प्रति पनि कृतार्थ छु । त्यसैगरी अनुकूल वातावरणका अतिरिक्त सामग्री सङ्कलन एवम् आवश्यक सरसल्लाह दिई अनन्य सहयोग पुऱ्याउने प्यारी श्रीमती सुशीला पाण्डेय तथा छोरी उपमा पाण्डेय प्रति पनि कृतज्ञताका शब्दहरू ज्ञापन गर्न चाहन्छु ।

पुस्तकालयीय सहयोग पुऱ्याउनुहुने तानसेन बहुमुखी क्याम्पस पुस्तकालयमा कार्यरत कर्मचारी उमापति गैरे एवम् श्री मातृभूमि पुस्तकालय बिर्घा, स्याङ्जामा कार्यरत कर्मचारी जोगप्रसाद पाण्डेयज्यूप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्न चाहन्छु । प्रस्तुत शोधपत्रको तयारीका क्रममा दक्षतापूर्वक कम्प्यूटर टङ्कण गरी शोधपत्र सेटिङ्ग गरिदिनु हुने श्री कृष्णगण्डकी गा.वि.स.मिर्मीका फानेश श्रेष्ठज्यूलाई विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु । अन्त्यमा प्रस्तुत शोधपत्रको मूल्याङ्कनका लागि तानसेन बहुमुखी क्याम्पस नेपाली भाषाशिक्षा शिक्षण विभाग समक्ष सविनय प्रस्तुत गर्दछु ।

लोकहरि पाण्डेय
बिर्घा-१, स्याङ्जा

शोधसार

छनोट र स्तरणका आधारमा **सबैको नेपाली** पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट कथा विधाको अध्ययन शीर्षकमा तयार गरिएको प्रस्तुत शोधपत्रको मूख्य उद्देश्य कथाको सामान्य परिचय, परिभाषा दिँदै छनोट र स्तरणको सैद्धान्तिक चर्चा गर्दै 'सबैको नेपाली' पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट कथाहरू छनोट र स्तरणको आधारमा छन्, छैनन् भनी अध्ययन गर्नु नै प्रस्तुत शोधको सार रहेको छ ।

प्रस्तुत शोधपत्रको परिच्छेद एकमा शोधपत्रको परिचय समाविष्ट गरिएको छ । यस अन्तर्गत शोधको प्रयोजन, शोध समस्या, शोध उद्देश्य, पूर्वकार्यको समीक्षा, शोधको महत्व र औचित्य, अध्ययनको क्षेत्र र सीमा, शोधविधि र शोधपत्रको रूपरेखा प्रस्तुत गरिएको छ ।

शोधपत्रको परिच्छेद दुईमा छनोट र स्तरणको सैद्धान्तिक परिचय सम्बन्धी चर्चा गरिएको छ । यसै क्रममा छनोटको आवश्यकता, छनोटका आधारहरू, छनोटका वाह्य आधारहरू प्रयोजन वा उद्देश्य, विद्यार्थीको तह वा स्तर र अन्य विविध पक्षहरु तथा आन्तरिक आधारहरु भाषिका, प्रयोजनपरक भेद, शैली, माध्यम, भाषातत्व, स्तरणको परिचय, स्तरणको आवश्यकता, स्तरणका प्रकारहरू, रेखीय स्तरण, चक्रीय स्तरण, परम्परागत स्तरण, व्याकरणात्मक स्तरण, सम्प्रेषणात्मक स्तरण, प्रकार्यात्मक स्तरण आदिको विश्लेषण गर्दै निष्कर्ष निकालिएको छ ।

शोधको परिच्छेद तीनमा **सबैको नेपाली** पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट कथाहरूको सैद्धान्तिक आधारमा गरिएको अध्ययन प्रस्तुत गरिएको छ ।

परिच्छेद चारमा छनोटका आधारमा 'छिमेकी', 'मधुमालतीको कथा', 'रातभरि हुरी चल्यो', 'शत्रु' र 'हारजित कथा'का कथाको विश्लेषण एवम् स्तरणका आधारमा पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट कथाहरूको विश्लेषण प्रस्तुत गरिएको छ ।

परिच्छेद पाँचमा **सबैको नेपाली** पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट कथाहरूको छनोट र स्तरणको आधारमा अध्ययन गरी निचोड निकाल्ने प्रयास गरिएको छ । शोधलाई व्यवस्थित तुल्याउन छनोट र स्तरणका आधारमा समग्र शोधको अनुशीलन गरी सुझाव र शोधसारको रूपमा निष्कर्ष र सुझाव प्रस्तुत गरिएको छ ।

विषय सूची

शीर्षक	पृष्ठ
सिफारिस पत्र	क
स्वीकृति पत्र	ख
कृतज्ञता ज्ञापन	ग
शोधसार	ङ
विषय सूची	च
सङ्क्षेपीकृत शब्दसूची	झ

परिच्छेद - एक

शोध परिचय

१.१ शोध शीर्षक	१
१.२ शोधको प्रयोजन	१
१.३ शोध समस्या	१
१.४ शोध उद्देश्य	१
१.५ पूर्वकार्यको समीक्षा	२
१.६ शोधको महत्त्व र औचित्य	४
१.७ अध्ययनको क्षेत्र र सीमा	५
१.८ शोध विधि	५
१.९ शोधपत्रको रूपरेखा	५

परिच्छेद दुई

छनोट र स्तरणको सैद्धान्तिक परिचय

२.१ छनोटको परिचय	७
२.२ छनोटको आवश्यकता/महत्त्व	८
२.३ छनोटका आधारहरू	१०

२.३.१ छनोटका वाह्य आधारहरू १०
२.३.१.१ प्रयोजन वा उद्देश्य १०
२.३.१.२ विद्यार्थीको तह वा स्तर ११
२.३.१.३ समयावधि ११
२.३.१.४ अन्य विविध पक्षहरू १२
२.३.२ छनोटका आन्तरिक आधारहरू १३
२.३.२.१. भाषिका १३
२.३.२.२ प्रयोजनपरक भेद १४
२.३.२.३ शैली १४
२.३.२.४ माध्यम १५
२.३.२.५ भाषातत्त्व १५
२.४ स्तरणको परिचय १८
२.४.१ स्तरणको आवश्यकता/महत्त्व १९
२.४.२ स्तरणका आधारहरू २०
२.४.३ स्तरणका प्रकार २०
२.४.३.१ पङ्क्तीय/रेखीय स्तरण २०
२.४ ३.२ चक्रीय स्तरण २१
२.४.३.३ परम्परागत स्तरण २२
२.४.३.४ व्याकरणात्मक स्तरण/संरचनात्मक स्तरण २३
२.४.३.५ प्रकार्यात्मक स्तरण २३
२.४ ३.६ सम्प्रेषणात्मक स्तरण २३
२.५ निष्कर्ष २४

परिच्छेद तीन

छनोटका आधारमा 'सबैको नेपाली' पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट कथाहरूको विश्लेषण

३.१ परिचय २६

३.२ छनोटका आधारमा 'छिमेकी' कथाको विश्लेषण २७

३.३ छनोटका आधारमा 'मधुमालतीको कथा' कथाको विश्लेषण २९

३.४ छनोटका आधारमा 'रातभरि हुरी चल्यो' कथाको विश्लेषण ३१

३.५ छनोटका आधारमा 'शत्रु' कथाको विश्लेषण ३३

३.६ छनोटका आधारमा 'हारजित' क छ श्लेषण ३६

३.७ निष्कर्ष ३९

परिच्छेद चार

स्तरणका आधारमा कक्षा एघारको 'सबैको नेपाली' पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट कथाविधाको अध्ययन

४.१ स्तरणका आधारमा 'छिमेकी' कथाको विश्लेषण ४१

४.२ स्तरणका आधारमा 'मधुमालतीको कथा' कथाको विश्लेषण ४२

४.३ स्तरणका आधारमा 'रातभरि हुरी चल्यो' कथाको विश्लेषण ४२

४.४ स्तरणका आधारमा 'शत्रु' कथाको विश्लेषण ४३

४.५ स्तरणका आधारमा 'हारजित' कथाको विश्लेषण ४५

४.६ निष्कर्ष ४६

परिच्छेद पाँच

उपसंहार

५.१ निष्कर्ष ४८

५.२ सुझावहरू ५२

सन्दर्भग्रन्थ सूची ५५

व्यक्तिवृत्त ५७

सङ्क्षेपीकृत शब्दसूची

सङ्क्षिप्त शब्द	पूर्ण शब्द
उ.मा.वि.	उच्च माध्यमिक विद्यालय
एम.एड्.	मास्टर्स अफ एजुकेसन
डा.	डाक्टर
त्रि.वि.	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नेपा.शि.	नेपाली शिक्षा
पा.वि. के.	पाठ्यक्रम विकास केन्द्र
पृ.	पृष्ठ
प्र.अ.	प्रधानाध्यापक
मा.वि.	माध्यमिक विद्यालय
वि.सं.	विक्रम संम्वत
सह.प्रा	सहायक प्राध्यापक
सा.प्र.	साझा प्रकाशन